

УДК 338.24

DOI: 10.30857/2786-5398.2024.2.9

Микола В. Давидюк

Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ
ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Стаття присвячена систематизації підходів у дослідженні понятійно-категоріального апарату сталого розвитку сільських територій. Обґрунтовано роль сільських територій: як базису ведення сільського господарства та добробуту сільського населення; як фактору інтенсифікації аграрного виробництва та підґрунтя реалізації однієї з Цілей сталого розвитку (Подолання голоду) через забезпечення продовольчої безпеки; як об'єкту цілеспрямованого впливу з боку держави і приватного сектору та фундаменту національної конкурентоспроможності. Досліджено та узагальнено сучасні нормативно-правові та наукові підходи щодо трактування категорій «сільські території», «сталій розвиток», «сталій розвиток сільських територій». На підставі проведеного аналізу запропоновано та обґрунтовано авторське визначення поняття «сільські території» як історично та природно сформованої багатофункціональної системи, що включає в себе географічний простір з природними умовами та ресурсами (матеріальними та нематеріальними), сільськими населеними пунктами відповідно до адміністративно-територіального устрою (селами, селищами, хуторами, а можливо й малими містечками), де у переважній більшості проживає сільське населення, що займається диверсифікованою господарською діяльністю (як сільськогосподарськими видами діяльності, так і несільськогосподарськими (наприклад, сільський туризм, надання деяких промислових та інших послуг тощо), комунікації, а також відповідні міжселенські території (ті, що знаходяться поза межами сільських населених пунктів, але не відносяться в силу їх сільськогосподарського призначення, природно-історичного значення чи інших причин до міських територій). Окреслено структурні складові сільських територій. Обґрунтовано сутність сталого розвитку сільських територій, виокремлено ряд ключових проблем сталого розвитку останніх, поглиблених воєнними діями на території нашої держави. Наголошено на необхідності розробки відповідних механізмів та закріплення на законодавчому рівні (у якості закону, а не підзаконних актів) відповідної стратегії сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: *сільські території; сталій розвиток; концепція сталого розвитку; сталій розвиток сільських територій; сільський розвиток.*

Mykola V. Davydyuk

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

**SYSTEMATIZATION OF APPROACHES TO THE RESEARCH
OF THE CONCEPTUAL AND CATEGORICAL FRAMEWORK
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS**

The article is devoted to the systematization of approaches to the research of the conceptual and categorical framework of sustainable development of rural areas. The role of rural areas is substantiated: as a basis for conducting agriculture and the well-being of the rural population; as a factor in the intensification of agricultural production and the basis for the implementation of one of the Sustainable Development Goals (End hunger) through ensuring food security; as an object of purposeful influence on the part of the state and the private sector and the foundation of national competitiveness. Modern legal and scientific approaches to the interpretation of the categories

"rural areas", "sustainable development", "sustainable development of rural areas" have been studied and summarized. On the basis of the conducted analysis, the author's definition of the concept of "rural areas" as a historically and naturally formed multifunctional system, which includes a geographical space with natural conditions and resources (material and immaterial), rural settlements in accordance with the administrative-territorial system (villages, hamlets and possibly small towns), where the overwhelming majority of the rural population lives, engaged in diversified economic activities (both agricultural and non-agricultural activities (for example, rural tourism, provision of some industrial and other services, etc.), communications, as well as relevant inter-village areas (those that are outside the boundaries of rural settlements, but do not belong to urban areas due to their agricultural purpose, historical significance, or other reasons). The structural components of rural areas are outlined. The essence of the sustainable development of rural areas is substantiated, a number of key problems of the sustainable development of the latter, deepened by military actions on the territory of our state, are singled out. The need to develop appropriate mechanisms and establish at the legislative level (as a law, not by-laws) an appropriate strategy for the sustainable development of rural areas was emphasized.

Keywords: rural areas; sustainable development; concept of sustainable development; sustainable development of rural areas; rural development.

Постановка проблеми. Сучасні напрями розвитку суспільства в усьому світі неможливі без подолання натепер гострої суперечності між необхідністю раціонального та ощадливого використання наявних природних благ і ресурсів планети та ростом економічного та соціального благополуччя населення. До цієї суперечності додаються проблеми продовжуваного стрімкого росту народонаселення земної кулі, значної кількості малорозвинених країн, зростання бідності та голоду, дефіциту продовольства та водних ресурсів для споживання тощо. Вирішити цю проблематику, створивши баланс між екологічним, соціальним та економічним чинниками сучасного глобального розвитку соціуму, покликана підтримана усіма країнами-учасницями ООН концепція сталого розвитку, відповідно до якої людство має «забезпечити задоволення потреб сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [11], а також дотримуватися «соціально-відповідальної поведінки з боку суспільства, держави і бізнес-спільноти» [24].

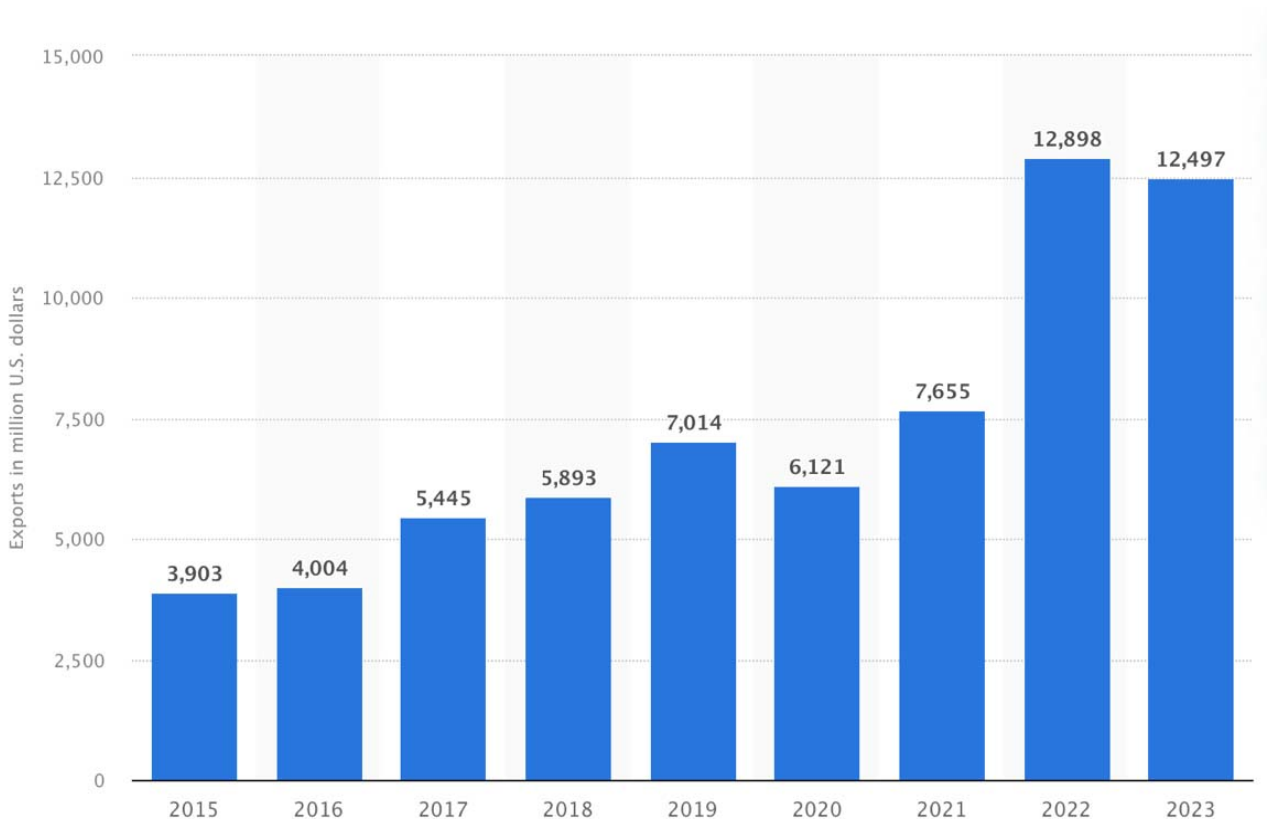
Концепція сталого розвитку передбачає певні обмеження, що накладаються сучасним станом технологій і суспільного устрою на природні ресурси та здатність біосфери поглинати наслідки людської діяльності. Оскільки технологією і соціальною організацією можна керувати та вдосконалювати, щоб прокласти шлях до нової ери економічного зростання, відтак сталий розвиток вимагає задоволення базових потреб усіх і надання всім можливості реалізувати свої прагнення до кращого життя, що забезпечить подолання широкомасштабної бідності, яка є катализатором екологічних та інших катастроф [8, с. 131].

У 2015 році країни-учасниці ООН на Генеральній Асамблеї ухвалили підсумковий документ під назвою «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», в якому до виконання на наступні 15 років окреслено 17 Глобальних цілей або Цілей сталого розвитку (ЦСР) таких як подолання бідності, подолання голоду, міцне здоров'я, якісна освіта, гендерна рівність, доступна та чиста енергія, інновації та інфраструктура, гідна праця та економічне зростання та інші цілі [16, с. 14]. Україна у 2019–2020 рр. підтримала досягнення ЦСР: Президент України – через указ №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [39], Кабінет Міністрів України – через внесення змін до Регламенту Кабінету Міністрів України, відповідно до 3 параграфу якого

тепер при розробці та реалізації державної політики Глобальні цілі мають обов'язково враховуватись [35].

Однією з ключових ЦСР є подолання голоду, втілення якої передбачає покінчити з голодом, досягти продовольчої безпеки та поліпшення харчування, а також сприяти сталому розвитку сільського господарства, зокрема, приділяє особливу увагу росту інвестицій (у тому числі шляхом посилення міжнародного співробітництва) у сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження та дорадчі послуги, розвиток технологій і банків генів рослин і тварин з метою зміцнення виробничого потенціалу сільського господарства в країнах, що розвиваються, а також зменшенню диспропорцій та розривів розвитку між сільськими та міськими районами (на момент ухвалення ЦСР приблизно 2,8 мільярда людей у світі не мали доступу до сучасних енергетичних послуг, а понад 1 мільярд не мали доступу до електроенергії). Слід зазначити, що здебільшого ця проблематика припадає на сільську місцевість, де відсутність доступу до сучасних енергетичних послуг негативно впливає на продуктивність, рівень освіти і навіть здоров'я і, зрештою, поглиблює пастку бідності [14].

В Україні частка сільського населення складає близько 31% [43, с. 15], а сільськогосподарські (с/г) угіддя займають до 70 % від загального земельного фонду або 41310,9 тис. га [43, с. 47]. Частка сільськогосподарських товарів (у більшій мірі зерна) станом на 2023 рік у зовнішньоторговельному обороті товарів була найбільшою та склала 21,8 млрд доларів або 60,5% [42], з них до Європейського Союзу експортовано на суму майже 12,5 мільярда доларів США (рис. 1), порівняно з 12,9 мільярда доларів США у 2022 році [4].

Джерело: [4].

Рис. 1. Обсяг експорту сільськогосподарської продукції з України до Європейського Союзу у період з 2015 по 2023 роки, млн доларів США

Навіть в умовах війни, незважаючи на транспортну блокаду та фізичне руйнування сільськогосподарської інфраструктури, Україна є гарантом продовольчої безпеки, оскільки забезпечує продовольством 400 мільйонів людей у світі та залишається ключовим гравцем на експортних ринках зерна та соняшникової олії (понад 10% міжнародної торгівлі) [3; 5]. У 2023 році наша держава продала 16,1 млн т пшениці, понад 26,2 млн т кукурудзи та близько 6 млн т соняшникової олії у 65, 80 та 130 держав світу відповідно [28]. Більш того, до 2030 року стратегія розвитку аграрного сектору України має на меті забезпечити продовольчу безпеку для 1 мільярда людей у всьому світі [18, с. 3]. Наразі вітчизняний аграрний сектор економіки гарантує не лише продовольчу безпеку нашої держави, а й може суттєво вплинути на парадигму глобального позитивного вирішення ЦСР номер 2 – подолання голоду, оскільки Україна вже посідає вагомe місце серед глобальних експортерів продовольства на міжнародному рівні.

Отже, подальший розвиток сільського господарства та, відповідно, покращення добробуту сільського населення та сільської інфраструктури, а особливо у повоєнний період, потребує розробки комплексних заходів та нових підходів до реалізації потенціалу сільських територій нашої держави. Саме сільські території (СТ) є базисом для ведення сільського господарства, а селяни – ключовим фактором для інтенсифікації аграрного виробництва [45, с. 100]. Крім того, відповідно до проєкту Концепції сільського розвитку до 2030 року головною компонентою у побудові ефективної аграрної сфери держави є «комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, поліпшення умов праці та проживання населення, збереження природного середовища» [41]. Володіючи економічними, природними, культурно-історичними, трудовими, інноваційними потенціалами СТ як об'єкт цілеспрямованого впливу з боку держави та приватного сектору являється фундаментом національної конкурентоспроможності.

Враховуючи прагнення України до вступу до Європейської спільноти, а також необхідні на цьому шляху законодавчі, інституціональні, соціально-економічні зміни задля адаптації до вимог з боку європейських партнерів, дослідження теоретичних підходів до сталого розвитку вітчизняних сільських територій з метою їх практичного втілення компетентними органами влади та підприємствами, що розташовані у сільській місцевості, вбачаються вкрай актуальними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням сутності поняття «сільські території», їх функцій та завдань розвитку присвячені наукові праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених як R.P. Souza [15], E. Guinjoan, A. Badia, A.F. Tulla [7], М.О. Барановський, О.В. Барановська [20], І.З. Сторонянська, І.Р. Залуцький, Х.О. Патицька [44], О. Павлов [30], В.В. Бойко [22], Н.Л. Хомюк [46], Р. Корінець [26], О.В. Штепа [47] та інші. Проблематикою категорії «сталий розвиток» займалися E. Holden, K. Linnerud, D. Banister [8], F.A.N. Valverde, E.C. Garcia, J.A.C. Perez [19], М.О. Соколов [45], Д.С. Богданов [21], І.В. Перезова, М.В. Поленкова [31], В.С. Загорський, Є.М. Борщук [23], інші вчені. Науковий доробок з питань стану, концептуальних засад, стратегії сталого розвитку сільських територій належить С. Bryant, D. Granjon [2], F.C. Mihai, С. Iatu [10], Ю.О. Лупенку, М.Й. Маліку, О.Г. Булавці [27], М.О. Кизиму, О.Ю. Поляковій, В.Є. Хаустовій [25], О.В. Надоші [29], Л.О. Зайцевій [24]. Не зменшуючи цінність та ґрунтовність наявних наукових напрацювань, зазначимо, що питання дослідження понятійно-категоріального апарату сталого розвитку сільських територій є недостатньо висвітленими, більшість наукового доробку присвячено або дефініції сталого розвитку, або сутнісній характеристиці та функціям сільських територій як таких. Також багато напрацювань стосується довоєнного періоду, тому важливо здійснити систематизацію

підходів у дослідженні понятійно-категоріального апарату сталого розвитку сільських територій України, враховуючи воєнний фактор впливу та можливості повоєнного відновлення цих територій.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності та систематизації підходів у дослідженні понятійно-категоріального апарату сталого розвитку сільських територій, ключових викликів їх сталого розвитку у контексті повоєнного відновлення України.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Як вже зазначалося раніше, на с/г угіддя в нашій країні припадає близько 70% від всієї загальної площі, відтак говорити про надважливість оптимального використання наявного потенціалу сільських територій для зростання добробуту як сільського населення, так і народу України в цілому не доводиться. Якість вітчизняного продовольства вже давно зарекомендувала себе на міжнародних ринках, що підтверджують статистичні дані експорту [43], проте розвиток сільських територій не можна прив'язувати лише до ведення с/г господарства. Він має органічно поєднуватися із комплексним інтегрованим розвитком усіх сфер життя селянина: економічної (отримання найбільш можливого сукупного доходу за умови дбайливого ставлення й примноження наявного інтегрованого капіталу та зростання виготовлення конкурентоздатних товарів і надання послуг), екологічної (збереження природи, біологічних систем, сприяння їх самовідтворенню), соціальної (створення безпечних гідних соціальних умов, ріст добробуту населення, подолання бідності, зростання якості життя соціуму [41], що й лежить в основі Цілей сталого розвитку, прийнятих ООН та підтриманих Україною як її учасником.

Формування концептуальних засад, стратегій, завдань, механізмів сталого розвитку СТ України неможливе без чіткого розуміння сутності ключових категорій, що, власне, й визначають саму можливість ефективного управління розвитком сільських територій як об'єкту втілення таких стратегій, механізмів, вирішення поставлених завдань у практичній площині. Тому зосередимо свою увагу на розкритті сутності ключових дефініцій понятійно-категоріального апарату сталого розвитку сільських територій та подальшої систематизації підходів до його вивчення.

Ключовими поняттями у дослідженні сталого розвитку сільських територій виступають дві дефініції: сільські території та сталий розвиток. На базі них формується єдине комплексне багатоаспектне поняття «сталий розвиток сільських територій».

Територія згідно з Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» являє собою частину земної поверхні, включаючи повітряний простір та надра під нею у певних кордонах, з визначеним географічним розташуванням, природними і створеними людьми ресурсами та умовами [36]. Що ж стосується законодавчо закріпленого тлумачення саме «сільської території», то на сьогодні його не існує. Спробою дати нормативно-правове визначення цієї категорії на рівні закону був законопроект «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості», відповідно до якого під сільською розуміли територію, де у загальній структурі населення частка сільського перевищує 15–50%. Вона, у свою чергу розподіляється на чітко виражену сільську місцевість (у загальній структурі частка сільського населення становить більше 50%) та, власне, сільську місцевість (частка сільського населення становить від 15 до 50%) [40].

Натомість законодавець часто замість або поряд з лексемою «сільські території» вживає поняття «сільська місцевість». Так, Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» поки єдиний закон, що надає визначення сільській місцевості як «території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови» [37]. На наш погляд, такий підхід до трактування СТ є доволі обмеженим, оскільки по суті зводить сутність життя селян на таких територіях лише

до праці з землею, нехтуючи несільськогосподарськими видами діяльності, сільським туризмом та іншими аспектами багатофункціонального сільського буття.

Ще одне трактування СТ, але саме «у несприятливих умовах» міститься у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, згідно якого до сільських територій віднесено територіальні громади з густотою сільських мешканців менше 15 осіб на 1 км², відстань до найближчого міста(-т) від 50 тисяч населення становить 40 кілометрів або близько 30 хвилин автомобільної їзди. Зменшення показника чисельності населення на цих територіях склало більше 30% за 2008–2018 роки [32]. Відповідно до такого тлумачення взагалі не зрозуміло, що саме тоді вважати сільською територією «у нормальних умовах», а сам термін занадто «вузький» та обмежується лише територіальними громадами.

Щодо інших нормативних документів, як наприклад, Концепція розвитку сільських територій до 2025 року (2015 р.) [38], Національної економічної стратегії на період до 2030 року (2021 р.) [34], Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року (в редакції від 2013 р.) [33], Концепції сільського розвитку до 2030 року (проект розпорядження Кабміну України, 2020 р.) [41], то сільська територія та сільська місцевість вживаються як рівнозначні, тобто можуть вважатися синонімічними. Варто зауважити, що сама їх суть у наведених правових джерелах не розкривається.

Відсутність чітко визначеного офіційного тлумачення СТ в Україні дає поштовх вченим використовувати вже розроблену логічно обґрунтовану методологію їх виокремлення Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) зі списком конкретних показників [9; 12; 20]. Відповідно до критеріального підходу ОЕСР в ідентифікації сільських територій головними показниками віднесення тієї чи іншої території до сільської є густина населення до 150 осіб/км², а також частка такого населення у порівнянні з міським. Іншими словами, сільські території або сільський район включає в себе населення, територію, а також ресурсну базу невеличких населених пунктів та суспільний ландшафт поза межами безпосередньої економічної активності великих міських центрів [44, с. 21]. Недоліком, на наш погляд, такого трактування СТ є недостатнє врахування господарської активності певних територій, а також нюансів розміщення людей на територіях. Тим не менш, така ідентифікація сільських територій широко використовується країнами ЄС.

Відсутність юридичної визначеності підходів до категорії сільських територій компенсується значним науковим доробком вітчизняних та зарубіжних вчених з приводу їх тлумачення. Систематизація підходів щодо проблематики визначення категорії СТ наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Сучасні підходи до трактування дефініції «сільські території»

Джерело (Автор/Організація /Нормативний акт)	Зміст дефініції «сільські території»	Підхід
1	2	3
Організація економічного співробітництва та розвитку, 2003 рік (внесено зміни в 2017 р.)	території з густотою населення до 150 осіб/км ² . Сільські території або сільський район включає в себе населення, територію, а також ресурсну базу невеличких населених пунктів та суспільний ландшафт поза межами безпосередньої економічної активності великих міських центрів [44, с. 27; 13]	Критеріальний

Продовження табл. 1

1	2	3
Законопроект «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості», 2005 р.	«території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови» [40]	Просторово-виробничий
Павлов О. І., 2010 р.	сегмент простору, географічне середовище, антропогенний ландшафт, «...розвиток якого відбувається за часовими параметрами», що включає в себе сукупність природних умов та ресурсів та є антропосферою державної території з економічними, соціальними та політичними властивостями [30, с. 26]	Системно-структурний
Бойко В. В., 2015 р.	«...багатофункціональна соціально-економічна структура, складовими елементами якої є природно-екологічний, адміністративно-управлінський, господарсько-виробничий та соціокультурний сектори, що функціонують на засадах автономних взаємозв'язків з метою задоволення потреб та інтересів сільського населення, підвищення рівня його добробуту, подолання диспропорцій регіонального розвитку та формування сировинно-ресурсної бази для забезпечення продовольчої безпеки держави» [22, с. 66]	Структурно-секторальний
Богданов Д. С., 2017 р.	«складні природно-господарські територіальні системи, розвиток яких визначається, головним чином, ступенем зрілості внутрішньо-системних інтеграційних зв'язків природного, економічного, соціального середовищ та органів управління» [21].	Системний
Штепа О. В., 2017 р.	характеризує СТ у розрізі досягнення балансу, де центральним є «розвиток екосистеми – людини, бізнесу та природи» [47].	Збалансований
Statistics Division of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 2018 р.	Тракування СТ стосуються одного або більше з трьох вимірів, які характеризують відмінності між міськими та сільськими територіями: густота розселення (відображає ідею про те, що міські території – це ті, де проживає найбільше людей і де вони найбільш щільно заселені, тоді як сільські території є менш заселеними і менш щільно заселеними; земний покрив – це фізичний покрив землі, включаючи рослинність (як насаджену, так і природну), а також будь-які будівлі та споруди, створені людиною. Земний покрив відображає і визначає використання землі, яке пов'язане з діяльністю людини, що відбувається на ній; віддаленість до послуг (впливає на можливості	Просторово-критеріальний

Продовження табл. 1

1	2	3
	людей отримати доступ до ринків та державних послуг. Найчастіше вона виражається у труднощах фізичного пересування до місць, де ринки та послуги є більш доступними) [6, с. 18]	
Хомюк Н. Л., 2018 р.	«просторова соціально-економічна система, яка сформована на території поза межами міста, характеризується взаємодією і взаємозалежністю таких її складових підсистем, як природничі, соціально-трудова, фінансово-інвестиційні, матеріально-технічні, екологічні тощо, й яка розвивається під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників» [46, с. 118]	Системний
Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г., 2020 р.	«історично сформована у законодавчих межах системна сукупність, що знаходиться під юрисдикцією сільських рад і поєднує в собі адміністративно-територіальну (малі, середні сільські поселення та великі села) та територіально-функціональну приналежність (сільськогосподарське виробництво, переробка сільськогосподарської і промислової продукції, її зберігання та реалізація)» [27, с. 8]	Диференційований (системно-функціональний, системно-адміністративний, територіально-функціональний)
Кизим М. О., Полякова О. Ю., Хаустова В. Є. та ін. з [25], 2020 р.	«...певний земельний простір у складі з сільських населених пунктів (село або селище, або їх поєднання) та земель сільськогосподарського призначення (в межах і за межами населених пунктів), на якому проживає сільське населення (селяни), що зайняте у сільському господарстві, та (або) здійснює сільськогосподарську діяльність (виробництво, переробка, зберігання, реалізація сільськогосподарської продукції) у складі різних форм власності» [25, с. 70 – 71].	Просторово-виробничий
Перезовова І. В., Поленкова М. В., 2020 р.	Ототожнює СТ з сільським районом або регіоном, що «охоплює людей, територію та інші ресурси суспільного ландшафту і маленькі населені пункти за межами безпосередньої сфери економічної активності великих міських центрів; критерієм віднесення поселення до міста чи села є густина населення» [31, с. 71]	Критеріальний
Корінець Р., 2023 р.	«складна багатофункціональна соціальна, виробнича, екологічна система зі своїм просторово географічним середовищем, населення якої у переважній більшості займається сільськогосподарським виробництвом і організоване переважно у межах окремого сільського населеного пункту зі своїм представницьким органом місцевого самоврядування (сільською радою), а також є просторовою	Диференційований (системно-виробничий, системно-адміністративний, просторово-територіальний)

Продовження табл. 1

1	2	3
	базою для розміщення виробничих та рекреаційних ресурсів, що є необхідним для життєдіяльності та розвитку населення, яке на ній проживає» [26, с. 22].	

Джерело: авторська розробка на основі [6; 13; 21; 22; 25–27; 30; 31; 40; 44; 46; 47].

Так, узагальнюючи різноманітні погляди вчених та організацій до трактування категорії СТ, можна констатувати, що є значна кількість підходів до систематизації сутності даного поняття. Серед переважаючих можна виокремити системний (розглядає СТ як систему чи системну сукупність, компоненти якої включають сільське населення, функції, підсистеми, інтеграційні зв'язки із зовнішнім середовищем) (О.І. Павлов, Д.С. Богданов, Н.Л. Хомюк) та диференційований підходи (комплексний підхід, що поєднує в собі виробничий, адміністративний, управлінський, просторовий підходи) (Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Булавка, Р. Корінець). Простежуючи розвиток поглядів на змістовну характеристику сільських територій за останні 20–25 років, можна стверджувати, що категорія СТ набула більш поглибленого виміру (від простого географічного простору, де проживає сільське населення – до комплексної інтегрованої виробничо-соціально-екологічної системи із власними завданнями, функціями та комунікаціями).

Отже, зважаючи на ключові характеристики, без яких неможливо уявити собі сільські території за сучасних умов глобального переходу цивілізованих країн світу до сталого розвитку усіх сфер життя, а саме: наявність сільського населення із значно меншим показником щільності його розселення порівняно з міським, розгляд СТ як інтегрованої системи або системної структури; територіальний географічний простір з повнотою наявних ресурсів та природних умов цього простору, можемо надати таке визначення сільських територій.

Під сільською територією розуміється історично та природно сформована багатофункціональна система, що включає в себе географічний простір з природними умовами та ресурсами (матеріальними та нематеріальними), сільськими населеними пунктами відповідно до адміністративно-територіального устрою (селами, селищами, хуторами, а можливо й малими містечками), де у переважній більшості проживає сільське населення, що займається диверсифікованою господарською діяльністю (як сільськогосподарськими видами діяльності, так і несільськогосподарськими (наприклад, сільський туризм, надання деяких промислових та інших послуг тощо), комунікації, а також відповідні міжселенські території (ті, що знаходяться поза межами сільських населених пунктів, але не відносяться в силу їх сільськогосподарського призначення, природно-історичного значення чи інших причин до міських територій).

Слід зауважити, що СТ не є тотожністю до території, де ведуть виключно сільськогосподарську діяльність як вид економічної діяльності, оскільки галузевий підхід обмежує наукове коло досліджень їх змісту, хоча не відкидаємо фундаментальність існування сільських територій у тісному взаємозв'язку з агропромисловим комплексом.

До структурних складників СТ належать: сільське поселення (село, селище, невеличке місто), сільська об'єднана територіальна громада (ОТГ), сільськогосподарські підприємства та інші сервісні підприємства цієї території, органи місцевого самоврядування, громадські організації, сільськогосподарські угіддя, міжселенські території, соціально-виробнича та транспортна інфраструктури (рис. 2).

Джерело: удосконалено автором на основі [23].

Рис. 2. Структурні складники сільських територій

Якщо говорити, про співвідношення сільських територій з поняттями сільської місцевості, сільського району, сільських поселень, села, то погоджуємося з думкою М.О. Кизима, О.Ю. Полякової, В.Є. Хаустової [25, с. 70], що СТ більш широке поняття, а відтак може включати («поглинати») усі названі лексеми.

Ще однією ключовою дефініцією в межах нашого дослідження понятійно-категоріального апарату сталого розвитку СТ є, власне, саме поняття «сталий розвиток» (СР). Як вже згадувалося раніше, СР найчастіше пов'язують із концепцією сталого розвитку та Цілями сталого розвитку. В Україні це підтверджується діючою Концепцією розвитку сільських територій, згідно якої головна проблематика розвитку СТ лежить в площині застосування комплексного підходу до її розв'язання, «в основу якого закладаються принципи сталого розвитку» [38].

Під сталим розвитком розуміють послідовний процес, що забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних проблем, а також проблем, пов'язаних зі збереженням сприятливого навколишнього середовища і природних ресурсів для задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь. У теорії екосистем стійкість – це здатність протистояти зовнішнім «шоковим» ситуаціям. Чим вище видове різноманіття екосистеми – тим більше варіантів розвитку, «ступенів свободи», тим вища її стійкість. Якщо брати до розгляду складні територіальні соціально-економічні системи (як наприклад, сільські території), то стійкість означає здатність ефективно виконувати свої функції за будь-якого впливу внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку. Існують різні ступені стійкості розвитку соціально-економічних систем, враховуючи їх природну основу. Виходячи з цього сталий розвиток можна представити як взаємодію трьох складових: «населення (соціум)» – «природа (екологія)» – «економіка». У концепції сталого розвитку ця тріада набуває нових пріоритетів: мета – добробут і майбутні покоління, основа – природно-екологічна система життєзабезпечення, а економіка є рушієм розвитку.

Економічна складова сталого розвитку націлена на ощадливе використання наявних ресурсів. Соціальна складова спрямована на збереження базового добробуту, соціальної

стабільності та культурного розмаїття. Для екологічної безпеки та забезпечення постійної продуктивності екосистем необхідно забезпечити стійкість природних систем, їх здатність до самовідновлення та адаптації до мінливих зовнішніх умов, адже біорізноманіття – це та валюта, яка забезпечує адаптивність екосистем та їхніх процесів [10].

Систематизація наукових підходів щодо визначення поняття «сталого розвитку» достатньо висвітлена у працях [29; 24], згідно яких науковці виділяють такі підходи як еволюційно-циклічний, системний, антропоцентричний, інфраструктурний, інституціональний та інші. Аналізуючи ці підходи, можна стверджувати, що сучасні трактування дефініції «сталий розвиток» відрізняються одне від одного різноспрямованістю розставлення акцентів на проблемах, увагу до яких хотіли б привернути їхні автори: зміна характеру економічного зростання, якість життя, захист довкілля, взаємовідносини розвинених країн і країн, що розвиваються, необхідність управління глобальними процесами, раціональне використання ресурсів, збалансованість сфер суспільного розвитку тощо. Загалом на підставі аналізу наявних категорій сталого розвитку представників різних сфер діяльності можна констатувати, що більшість із них є вільним перекладом тлумачення, поданого у Доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє» [11], а категорію «стійкість» можна означити як упорядкування технічних, наукових, екологічних, економічних і соціальних ресурсів у спосіб, коли результуюча система підтримується у стані рівноваги в часі та просторі. У найзагальнішому вигляді (за всього наявного розмаїття акцентів) основна сутність обговорюваного поняття зводиться до прогресивного розвитку, який не призводить до незворотних змін біосфери.

Отже, сталий розвиток – це розвиток, який не спричиняє незворотних змін біосфери; парадигма людського розвитку, що визначається знаннями, розумом і мораллю; гуманістичний антропоцентризм. СР спрямований на досягнення паритету економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства.

Досліджуючи сталий розвиток сільських територій, варто зазначити, що у розвинених країнах світу проблеми сільського розвитку згруповані у два напрямки: «сталий розвиток» із яскраво вираженою екологічною спрямованістю та «сільський розвиток», який пов'язаний із соціальною орієнтацією та складністю сільських територій [25].

Вітчизняні науковці В.С. Загорський та Є.М. Борщук, розглядаючи СТ в якості еколого-економічної системи, під сталим розвитком сільських територій розуміють спроможність СТ тривало оптимально функціонувати, зберігаючи властиві їм характеристики, при цьому володіючи певною системою управління, яка націлена на підтримку сталого розвитку власних підсистем (виробничої, екологічної, соціальної) [23, с. 18]. Д.С. Богданов трактує сталий розвиток СТ як «процес якісних змін, спрямованих на стабільне соціально-економічне зростання сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів державного та місцевого рівня» [21, с. 61].

Бразильський вчений R.P. Souza розглядає сучасний розвиток СТ через головну мету – покращити добробут сільського населення [15], іспанські науковці E. Guinjoan, A. Vadia, A.F. Tulla розкривають зміст сталого розвитку СТ через покращення умов життя та праці в сільській місцевості, при цьому поважаються соціальні, культурні та екологічні цінності територій, а сам сільський розвиток робить позитивний внесок у якість життя населення та території [7]. Канадські вчені C. Bryant, D. Granjon визначають СР сільських територій як безперервний пошук стратегій розвитку (спрямованих на загальне покращення умов життя людей) для підтримки та створення «здорових» сільських громад, в яких економічні,

соціокультурні, політичні та екологічні цінності є сумісними і які відповідають будь-яким імперативам у цих вимірах, принаймні в довгостроковій перспективі [2, с. 162].

Згідно з концепцією ендегенного розвитку (характеризується місцевим контролем над процесом розвитку, використанням наявних ресурсів території та залишенням прибутків на місцях їх походження), сільський розвиток виникає відповідно до місцевих особливостей та потреб і є самокерованим місцевим населенням, яке саме й виступає суб'єктом такого розвитку, тому ендегенність прямопропорційно пов'язана з конкурентоспроможністю територій. Чим вища ендегенність, тим вища конкурентоспроможність сільських територій [19].

У цілому з позицій системного підходу сталий розвиток сільських територій можна розглядати як процес зміни різних сфер життєдіяльності сільської громади (соціальної, економічної та екологічної), але з обов'язковим урахуванням механізмів впливу на процес розвитку сільських територій (фінансово-інвестиційна стратегія, обов'язкова участь місцевих ініціатив, ефективні дії органів місцевого самоврядування тощо).

Нестабільність сільських територій є наслідком процесів урбанізації та підвищення мобільності населення, що зумовлено проникненням досягнень науково-технічного прогресу в сільське господарство при переході від аграрного типу суспільства до індустріального та постіндустріального. А сукупний вплив зазначених процесів створює виклики та проблеми, що знаходить своє відображення у докорінній трансформації села (зміні економічної основи села, його функцій, зростанні територіальної мобільності сільських мешканців) [15].

Відповідно до Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України у 2021 році, місією та метою якої є «інноваційне випереджальне економічне зростання з урахуванням Цілей сталого розвитку та необхідності досягнення кліматичної нейтральності не пізніше 2060 року» [34], одним з пріоритетних завдань політики щодо розвитку АПК є підтримка та розвиток СТ, що включає:

- забезпечення сільського розвитку, зберігаючи традиційний спосіб життя у сільській місцевості;
- покращення життя сільського населення, сприяння його самореалізації та саморозвитку;
- диверсифікація діяльності сільських територій, розвиток рекреаційно-культурного сектору (сільський туризм), підтримка бізнесу та формування оптимальних умов для його функціонування;
- розширення та поліпшення соціальної інфраструктури на селі;
- запровадження Фонду розвитку СТ [34].

Сьогодні сталий розвиток сільських територій України стикається з рядом проблем, поглиблених війною на території нашої держави. Так, згідно з даними Ukraine Rapid Damage and Needs (Швидка оцінка завданої шкоди та потреб стосовно України) протягом 2022–2023 рр. через повномасштабні воєнні дії прямі збитки активам агросектору нашої країни становили 8,7 млрд доларів США, а непрямі збитки (втрата виробничого потенціалу) склали 31,5 млрд доларів США, тобто всього у сумі 40,2 млрд доларів США. На початок 2023 року затрати на розмінування сільських територій Світовий банк оцінив у 37,6 мільярдів доларів США. Відновлення сільського господарства, його реконструкція на 2024–2033 роки вже становлять близько 30 млрд доларів США, з яких на невідкладне відновлення агросектору вже треба 600 млн доларів США [17]. Через війну у 2022 році на 21% скоротився посів зернових весною та на 41% зменшилася посівна площа озимих культур восени. Сумарна площа, придатна до вирощування овочів, через окупацію зменшилася на 25% [1].

Повномасштабне військове вторгнення РФ на територію України завдало шкоди не лише вітчизняній, але й міжнародній продовольчій безпеці, зокрема тимчасово немає доступу до окупованих сільськогосподарських угідь, пошкоджено/зруйновано багато суб'єктів підприємницької діяльності, що займалися с/г виробництвом, інфраструктурних об'єктів. Відбувся ріст інфляції, втрачені чи погіршилися ланцюги постачання продукції, що привело до скорочення загального експорту продовольства України.

У цілому на підставі аналізу джерел [5; 8; 23–25; 32; 34; 38; 39; 41; 43; 44] можна виділити ряд ключових проблем та викликів, що негативно впливають на сталий розвиток сільських територій та потребують адекватного вирішення, серед яких:

- окупація значної частини територій Півдня та Сходу країни, у тому числі сільських, їх замінування та забруднення небезпечними речовинами, залишками боєприпасів, уламками ракет тощо;

- мобілізація працездатних чоловіків, що проживають у сільській місцевості у зв'язку з воєнними діями;

- «вимирання» села: старіння мешканців села, депопуляція, малолюдність, відтік сільського населення до міст;

- низький рівень якості соціально-побутової та транспортної інфраструктури сільських територій, низький добробут населення СТ, слабо розвинені територіальні громади, інертність лідерства на селі;

- слабка диверсифікація видів господарської діяльності сільських територій, низький рівень розвитку несільськогосподарських видів діяльності, сільського туризму тощо;

- складність ведення бізнесу, особливо для суб'єктів малого підприємництва, монополізація продовольчих та споживчих ринків агрохолдингами, деградація малого фермерства;

- значна диспропорція доходів між сільським та міським населенням, що спричиняє обезлюднення та занепад сіл, селищ;

- низький «імідж» проживання у селах та ведення сільського господарства;

- поганий рівень освіти селян, низький рівень кваліфікації робочої сили;

- інші проблеми сталого розвитку сільських територій.

Вирішення цих та інших проблем потребує розробки відповідних механізмів та закріплення на законодавчому рівні (у якості закону, а не підзаконних актів) певної стратегії сталого розвитку сільських територій, де головною метою визначено створення умов для досягнення добробуту населення шляхом формування саморозвиваючої соціо-еколого-економічної територіальної системи на засадах ЦСР, що забезпечує: збереження та примноження культурної спадщини, відтворення та довгострокове використання природних ресурсів, збереження видового різноманіття, диверсифікації діяльності в сільській місцевості шляхом розвитку місцевої промисловості, ремесел, рибальства, туризму та інших видів економічної діяльності.

Висновки. Розвиток сільського господарства та, відповідно, покращення добробуту сільського населення та сільської інфраструктури, а особливо у повоєнний період, потребує розробки комплексних заходів та нових підходів до реалізації потенціалу сільських територій нашої держави. Саме сільські території є базисом для ведення сільського господарства, а селяни – ключовим фактором для інтенсифікації аграрного виробництва. Автором проведено систематизацію підходів у дослідженні понятійно-категоріального апарату сталого розвитку сільських територій, де ключовими дефініціями визначено «сільські території» та «сталий розвиток». Сформульовано авторське бачення категорії «сільські території», досліджено ряд ключових проблем та викликів, що негативно

впливають на сталий розвиток сільських територій та потребують адекватного вирішення у контексті повоєнного відновлення України.

References

Література

1. Agribusiness Ukraine (2023). Agribusiness of Ukraine during the war. 9th edition of the infographic guide. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022-eng/>.
1. Agribusiness of Ukraine during the war. 9th edition of the infographic guide. *Agribusiness Ukraine*. 2023. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022-eng/>.
2. Bryant, C., Granjon, D. (2009). Rural sustainability. In: *Human settlement development. Encyclopedia of life support systems* (EOLSS), P. 158–167. Ed. Saskia Sassen. Montreal: Eolss Publisher. URL: <http://www.eolss.net/sample-chapters/c14/E1-18-04-00.pdf>.
2. Bryant C., Granjon D. Rural sustainability. In: *Human settlement development. Encyclopedia of life support systems* (EOLSS), ed. Saskia Sassen. Montreal: Eolss Publisher, 2009. P. 158–167. URL: <http://www.eolss.net/sample-chapters/c14/E1-18-04-00.pdf>.
3. Cherniavskiy, S. (2024). Food Security for Ukraine and the World in the Context of the Peace Formula. Committee on Agrarian and Land Policy of Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://komagropolit.rada.gov.ua/news/main_news/75536.html.
3. Cherniavskiy S. Food Security for Ukraine and the World in the Context of the Peace Formula. Committee on Agrarian and Land Policy of Verkhovna Rada of Ukraine. 2024. URL: https://komagropolit.rada.gov.ua/news/main_news/75536.html.
4. Statista Research Department (2024). Export value of agricultural products from Ukraine to the European Union (EU-27) from 2015 to 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/876118/ukraine-agricultural-exports-to-the-eu/>.
4. Export value of agricultural products from Ukraine to the European Union (EU-27) from 2015 to 2023. *Statista Research Department*. 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/876118/ukraine-agricultural-exports-to-the-eu/>.
5. Gay, H., Frezal, C., Adenäuer, M. (2024). The impacts and policy implications of Russia's aggression against Ukraine on agricultural markets. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-impacts-and-policy-implications-of-russia-s-aggression-against-ukraine-on-agricultural-markets-0030a4cd/>.
5. Gay H., Frezal C., Adenäuer M. The impacts and policy implications of Russia's aggression against Ukraine on agricultural markets. *OECD*, 2024. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-impacts-and-policy-implications-of-russia-s-aggression-against-ukraine-on-agricultural-markets-0030a4cd/>.
6. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2018). Guidelines on defining rural areas and compiling indicators for development policy. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/5fc6bb8d-32a7-4c5e-ac71-81c1f19d13e4/content>.
6. Guidelines on defining rural areas and compiling indicators for development policy. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2018. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/5fc6bb8d-32a7-4c5e-ac71-81c1f19d13e4/content>.
7. Guinjoan, E., Badia, A., Tulla, A. F. (2016). Noves ruralitats i desenvolupament rural. Estat de la qüestió i aplicació d'un nou mètode d'anàlisi a Catalunya: la rural web. *Doc. d'Anàlisi Geogràfica*, Vol. 62, Is. 3, P. 503–530. URL: <https://doi.org/10.5565/rev/>
7. Guinjoan E., Badia A., Tulla A. F. Noves ruralitats i desenvolupament rural. Estat de la qüestió i aplicació d'un nou mètode d'anàlisi a Catalunya: la rural web. *Doc. d'Anàlisi Geogràfica*. 2016. Vol. 62, Is. 3.

dag.366.

8. Holden, E., Linnerud, K., Banister, D. (2014). Sustainable development: Our Common Future revisited. *Global Environmental Change*, No. 26, P. 130–139.

9. Eurostat (2018). Methodological manual on territorial typologies 2018 edition. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-N.pdf>.

10. Mihai, F. C., Iatu, C. (2020). Sustainable Rural Development under Agenda 2030. In: *Sustainability Assessment at the 21st century* (pp. 9–18). M. J. Bastante-Ceca (Ed.). London: IntechOpen Limited. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.90161>.

11. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. The World Commission on Environment and Development. *42nd Session of General Assembly of the United Nations*. 1987. URL: <https://sustainable-development.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.

12. Regulation (EC) № 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). Access current version (01/01/2024). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003R1059>.

13. Regulation (EU) 2017/2391 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 amending Regulation (EC) № 1059/2003 as regards the territorial typologies (Tercet). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32017R2391>.

14. United Nations (2024). Rural Development. Sustainable Development. Department of Economic and Social Affairs. Date of application 10.04.2024. URL: <https://sdgs.un.org/topics/rural-development#description>.

15. Souza, R. P. O. (2019). Desenvolvimento rural no estado do Rio de Janeiro a partir de uma

P. 503–530. URL: <https://doi.org/10.5565/rev/dag.366>.

8. Holden E., Linnerud K., Banister D. Sustainable development: Our Common Future revisited. *Global Environmental Change*. 2014. No. 26. P. 130–139.

9. Methodological manual on territorial typologies 2018 edition. *Eurostat*. 2018. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-N.pdf>.

10. Mihai F. C., Iatu C. Sustainable Rural Development under Agenda 2030. In: *Sustainability Assessment at the 21st century*. M. J. Bastante-Ceca (Ed.) London: IntechOpen Limited, 2020. P. 9–18. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.90161>.

11. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. The World Commission on Environment and Development. *42nd Session of General Assembly of the United Nations*. 1987. URL: <https://sustainable-development.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.

12. Regulation (EC) № 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). Access current version (01/01/2024). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003R1059>.

13. Regulation (EU) 2017/2391 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 amending Regulation (EC) № 1059/2003 as regards the territorial typologies (Tercet). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32017R2391>.

14. Rural Development. Sustainable Development. Department of Economic and Social Affairs. *United Nations*. Date of application 10.04.2024. URL: <https://sdgs.un.org/topics/rural-development#description>.

15. Souza R. P. O. Desenvolvimento rural no estado do Rio de Janeiro a partir de uma

- multidimensional. *Rev. Econ. e Soc. Rural*, No. 57 (1), P. 100–126, <https://doi.org/10.1590/1234-56781806-94790570107>.
16. General Assembly (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>.
17. Ukraine Rapid Damage and Needs. World Bank Group, Government of Ukraine, European Union, United Nations. March 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>.
18. Ukrainian Commodities for Global Food Security and Ukrainian Farmer Security. World Trade Institute. 2023. URL: https://www.wti.org/media/filer_public/e9/3e/e93e0bb0-b58f-4a68-97ba-5c97736c13cd/mats_wti_october_2023.pdf.
19. Valverde, F. A. N., García, E. C., Perez, J. A. C. (2018). A long-run analysis of neoendogenous rural development policies: the persistence of businesses created with the support of leader and proder in three districts of andalusia (Spain). *Ager*, 2018 (25), P. 189–219. URL: <https://doi.org/10.4422/ager.2018.09>.
20. Baranovskyi, M. O., Baranovska, O. V. (2024). Silski terytorii Sumskoi oblasti: pidkhody do identyfikatsii, osoblyvosti rozvytku, typizatsiia [Rural territories of the Sumy region: approaches to identification, features of development, typification]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk = Slobozhan Scientific Bulletin*, № 1. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/natural/article/view/286> [in Ukrainian].
21. Bohdanov, D. S. (2017). Zавдання сталого розвитку silskykh terytorii [The task of sustainable development of rural areas]. *Ahrosvit = Agroworld*, № 7, P. 60–62 [in Ukrainian].
22. Boiko, V. V. (2015). Silski terytorii u formuvanni ekonomichnoi bezpeky derzhavy: teoretychnyi aspekt [Rural areas in the formation of economic security of analyse multidimensional. *Rev. Econ. e Soc. Rural*. 2019. No. 57 (1). P. 100–126. <https://doi.org/10.1590/1234-56781806-94790570107>.
16. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *General Assembly*. 2015. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>.
17. Ukraine Rapid Damage and Needs. World Bank Group, Government of Ukraine, European Union, United Nations. March 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>.
18. Ukrainian Commodities for Global Food Security and Ukrainian Farmer Security. World Trade Institute. 2023. URL: https://www.wti.org/media/filer_public/e9/3e/e93e0bb0-b58f-4a68-97ba-5c97736c13cd/mats_wti_october_2023.pdf.
19. Valverde F. A. N., García E. C., Perez J. A. C. A long-run analysis of neoendogenous rural development policies: the persistence of businesses created with the support of leader and proder in three districts of andalusia (Spain). *Ager*. 2018. No. 25. P. 189–219. URL: <https://doi.org/10.4422/ager.2018.09>.
20. Барановський М. О., Барановська О. В. Сільські території Сумської області: підходи до ідентифікації, особливості розвитку, типізація. *Слобожанський науковий вісник*. 2024. № 1. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/natural/article/view/286>.
21. Богданов Д. С. Завдання сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2017. № 7. С. 60–62.
22. Бойко В. В. Сільські території у формуванні економічної безпеки держави: теоретичний аспект. *Науковий*

- the state: theoretical aspect]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia "Ekonomika i menedzhment" = Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. "Economics and Management" series*, Vol. 11, P. 64–68 [in Ukrainian].
23. Zahorskyi, V. S., Borshchuk, Ye. M. (2019). Teoretyko-prykladni aspekty doslidzhennia staloho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Theoretical and applied aspects of the study of sustainable development of rural areas of Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia = Efficiency of public administration.*, Vol. 2 (59), Part 1, P. 13–28 [in Ukrainian].
24. Zaitseva, L. O. (2019). Skladovi kontseptsii staloho rozvytku [Constituent concepts of sustainable development]. *Efektivna ekonomika = Efficient economy*, № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.55. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7401> [in Ukrainian].
25. Kyzym, M. O., Poliakova, O. Yu., Khaustova, V. Ye. et al. (2020). Kontseptualni zasady rozvytku ahrarnoi sfery ta silskykh terytorii Ukrainy: kol. monohr. [Conceptual foundations of the development of the agrarian sphere and rural areas of Ukraine: a collective monograph]. Ed. M. O. Kyzym. Kharkiv: FOP Liburkina L. M. 280 p. [in Ukrainian].
26. Korinets, R. (2023). Silskyi rozvytok: posibnyk dlia fakhivtsiv z ahrarnoho ta silskoho rozvytku terytorialnykh hromad: monohraf. [Rural development: a guide for specialists in agrarian and rural development of territorial communities: a monograph]. Kyiv. 177 p. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2023/04/Posibnyk-silskyi-rozvytok-.pdf> [in Ukrainian].
27. Lupenko, Yu. O., Malik, M. Y., Bulavka, O. H. et al. (2020). Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2030 r. [Strategic directions of sustainable development of rural areas until 2030]. Ed. Yu. O. Lupenko. Kyiv: NNTs IAE. 60 p. [in Ukrainian].
28. Verkhovna Rada Ukraine (2024). Na rozminovanykh zemliakh Ukrainy vzhe mozha vyrostyty 1 mln t zerna [It is already possible to grow 1 million tons of grain on demined lands of Ukraine]. *Pres-sluzhba Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 17.01.2024. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html [in Ukrainian].
- вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Економіка і менеджмент". 2015. Вип. 11. С. 64–68.
23. Загорський В. С., Борщук Є. М. Теоретико-прикладні аспекти дослідження сталого розвитку сільських територій України. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 2 (59). Ч. 1. С. 13–28.
24. Зайцева Л. О. Складові концепції сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.55. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7401>.
25. Кизим М. О., Полякова О. Ю., Хаустова В. Є. та ін. Концептуальні засади розвитку аграрної сфери та сільських територій України: кол. моногр. За ред. М. О. Кизима. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 280 с.
26. Корінець Р. Сільський розвиток: посібник для фахівців з аграрного та сільського розвитку територіальних громад: монограф. К., 2023. 177 с. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2023/04/Посібник-сільський-розвиток-.pdf>.
27. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 р. За ред. Ю. О. Лупенка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.
28. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна. *Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. 17.01.2024. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html.

29. Nadosha, O. V. (2011). Teoretyko-metodolohichniy analiz staloho rozvytku u konteksti suchasnykh doslidnytskykh pidkhodiv [Theoretical and methodological analysis of sustainable development in the context of modern research approaches]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok = Public administration: improvement and development*, № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=341> [in Ukrainian].
29. Надоша О. В. Теоретико-методологічний аналіз сталого розвитку у контексті сучасних дослідницьких підходів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=341>.
30. Pavlov, O. (2010). Teoretychni zasady ta metodolohiia upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom silskykh terytorii Ukrainy [Theoretical principles and methodology of management of socio-economic development of rural areas of Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia = Actual problems of public administration*, Vol. 3 (2), P. 23–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_3%282%29__8 [in Ukrainian].
30. Павлов О. Теоретичні засади та методологія управління соціально-економічним розвитком сільських територій України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. Вип. 3 (2). С. 23–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_3%282%29__8.
31. Perevozova, I. V., Polenkova, M. V. (2020). Stalyi rozvytok silskykh terytorii: suchasnyi stan problemy [Sustainable development of rural areas: the current state of the problem]. *Prychornomorski ekonomichni studii = Black Sea Economic Studies*, Vol. 59-1. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/59_1_2020/13.pdf [in Ukrainian].
31. Перевозова І. В., Поленкова М. В. Сталий розвиток сільських територій: сучасний стан проблеми. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 59-1. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/59_1_2020/13.pdf.
32. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695 [On the approval of the State Regional Development Strategy for 2021–2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 5, 2020 No. 695]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text> [in Ukrainian].
32. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text>.
33. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ukraïnskoho sela na period do 2015 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 veresnia 2007 r. № 1158 (Potochna redaktsiia vid 20.12.2013 r.) [On the approval of the State target program for the development of the Ukrainian countryside for the period up to 2015: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 19, 2007 No. 1158 (Current version dated December 20, 2013)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-p#Text> [in Ukrainian].
33. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 (Поточна редакція від 20.12.2013 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-p#Text>.
34. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. № 179. (Potochna redaktsiia vid 04.05.2023 r.) [On the
34. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179.

- approval of the National Economic Strategy for the period until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2021 No. 179. (Current version dated May 4, 2023)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-p#Text> [in Ukrainian].
35. Pro zatverdzhennia Rehlamentu Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 lypnia 2007 r. № 950 [On the approval of the Regulations of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 18, 2007 No. 950]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-p#Text>.
36. Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 17.02.2011 r. № 3038-VI (Potochna redaktsiia vid 28.05.2024) [On the regulation of urban planning activities: Law of Ukraine dated February 17, 2011 No. 3038-VI (current version dated May 28, 2024)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> [in Ukrainian].
37. Pro silskohospodarsku doradchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 17.06.2004 r. № 1807-IV (Potochna redaktsiia vid 09.12.2012) [On agricultural advisory activities: Law of Ukraine dated 17.06.2004 No. 1807-IV (current edition dated 09.12.2012)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> [in Ukrainian].
38. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 veresnia 2015 r. № 995-r. (Potochna redaktsiia vid 15.12.2020 r.) [On the approval of the Concept for the Development of Rural Territories: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 23, 2015 No. 995. (Current version dated 12/15/2020)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-r#Text> [in Ukrainian].
39. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy №722/2019 vid 30.09.2019 r. [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030: Decree of the President of Ukraine No. 722/2019 dated September 30, 2019.]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [in Ukrainian].
40. Proiekt Zakonu pro planuvannia terytorialnoi infrastruktury silskoi mistsevosti vid 07.04.2005 № 7334 [Draft Law on Planning of Territorial Infrastructure of Rural Areas dated 04/07/2005 No. 7334]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7334&skl=5
- (Поточна редакція від 04.05.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-p#Text>.
35. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-p#Text>.
36. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI (Поточна редакція від 28.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.
37. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV (Поточна редакція від 09.12.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text>.
38. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. (Поточна редакція від 15.12.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-p#Text>.
39. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України №722/2019 від 30.09.2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
40. Проект Закону про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості від 07.04.2005 № 7334. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7334&skl=5

- webproc4_2?id=&pf3516=7334&skl=5 [in Ukrainian].
41. Projekt Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia kontseptsii silskoho rozvytku do 2030 roku" [Draft Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the concept of rural development until 2030"]. *Directorate of Rural Development*. 2020. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proSkhvalenniaKontseptsiiSilskogoRozvitkuDo2030-Roku>. [in Ukrainian].
41. Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення концепції сільського розвитку до 2030 року". *Директорат сільського розвитку*. 2020. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proSkhvalenniaKontseptsiiSilskogoRozvitkuDo2030-Roku>.
42. Samoiliuk, M., Levchenko, Ye. (2024). *Ekonomika Ukrainy u 2023 rotsi: holovne* [The economy of Ukraine in 2023: the main thing]. *Center for Economic Strategy*. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/> [in Ukrainian].
42. Самойлюк М., Левченко Є. *Економіка України у 2023 році: головне*. *Центр економічної стратегії*. 2024. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/>.
43. State Statistics Service of Ukraine (2023). *Silске gospodarstvo Ukraïny 2022: Statystychnyi zbirnyk* [Agriculture of Ukraine 2022: Statistical collection]. Kyiv, 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf [in Ukrainian].
43. Сільське господарство України 2022: Статистичний збірник. Київ, 2023. *Державна служба статистики України*. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf.
44. Storonianska, I. Z., Zalutskyi, I. R., Patytska, Kh. O. (2021). *Silski terytorii v Ukraini: praktyka identyfikatsii ta instrumenty rozvytku: naukovo-analitychna dopovid* [Rural territories in Ukraine: identification practice and development tools: scientific and analytical report]. Lviv: DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. Dolishnoho NAN Ukrainy". 137 p. (Serii "Problemy rehionalnoho rozvytku" = Series "Problems of regional development") [in Ukrainian].
44. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р., Патицька Х. О. *Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку: науково-аналітична доповідь*. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України", 2021. 137 с. (Серія "Проблеми регіонального розвитку").
45. Sokolov, M. O., Slavkova, O. P. (2016). *Ahrarnyi biznes ta yoho vplyv na stalyi rozvytok silskykh terytorii* [Agrarian business and its impact on the sustainable development of rural areas]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo = Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*, Vol. 7 (3), P. 99–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7%283%29_27 [in Ukrainian].
45. Соколов М. О., Славкова О. П. *Аграрний бізнес та його вплив на сталий розвиток сільських територій*. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7(3). С. 99–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7%283%29_27.
46. Khomiuk, N. L. (2018). *Osoblyvosti formuvannia katehorii "silski terytorii"* [Peculiarities of the formation of the "rural territories" category]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. *Ужгородського національного*
46. Хоміюк Н. Л. *Особливості формування категорії "сільські території"*. *Науковий вісник Ужгородського національного*

- Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo = Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy, Vol. 17 (2), P. 117–120 [in Ukrainian].*
47. Shtepa, O. V. (2017). Oriientyry innovatsiinoho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy v umovakh transformatsii ekonomiky [Landmarks of innovative development of rural areas of Ukraine in conditions of economic transformation]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky = Global and national economic problems, Vol. 15, P. 152–155 [in Ukrainian].*
- університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 17(2). С. 117–120.
47. Штепа О. В. Орієнтири інноваційного розвитку сільських територій України в умовах трансформації економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 15. С. 152–155.*